

Lokale, Goudse klei uit de Hollandsche IJssel

door Fenna ter Haar

fenna@witheet.eu

Fenna ter Haar is keramiste en gebruikt lokale klei uit de Hollandsche IJssel. De Gea-redactie vroeg haar om uit te leggen waar zij de klei vindt, wat de eigenschappen zijn en hoe zij deze bewerkt om er aardewerk mee te maken.

De lokale klei is eigenlijk een laagwaardige klei, een kleisoort die vooral werd gebruikt om bakstenen van te maken. Deze klei is dan ook 'wat weerbarstig' om mee te draaien. De klei is namelijk niet zo plastisch en wat korrelig, waardoor deze makkelijk uit elkaar valt. Uit een boek over de bekende Leach Pottery leerde ik dat de klei uit de Hollandsche IJssel bij voorkeur een winter opgeslagen moet liggen, waardoor de organische materialen een beetje vergaan, en dat er bij voorkeur wat vorst overheen gaat. De klei wordt getest op plasticiteit door er een rolletje van te maken: hoe meer scheurtjes hoe minder plastisch.

▲ Afb. 2. Fenna met de ongebakken tegels voor *Gouda750*. Foto: A. van Roekel.

▲ Afb. 1. Tegel voor *Gouda750*. Links op de tegel is de kronkelende Gouwe te zien, met rechts daarvan de Winterdijk en middenboven de Bloemendaalseweg. Foto: A. van Roekel

Werken met eigen klei is erg arbeidsintensief. Maar het is erg bijzonder om met lokaal materiaal te werken. Een beetje het 'birds nest' principe, dus werken met wat je om je heen vindt.

Bewerking

De ruwe klei wordt eerst opgeslagen en gedroogd. Dan wordt deze stukgeslagen en gezeefd om steentjes en organische materialen eruit te halen. De takjes en steentjes zijn er snel uit, maar met een fijne zeef – zoals je die bijvoorbeeld voor meel gebruikt – kun je ook de grovere stukjes er uithalen. De klei is dan fijn genoeg om te gebruiken voor handvormen (waarbij geen draaischijf wordt gebruikt, red.), zoals voor boetseerwerk of tegeltjes.

Om de klei geschikt te maken voor draaien op de draaischijf is toevoeging van wat plastische klei nodig. Ik meng er bentoniet door, en dan wordt het aangemaakt

Kleiwerkplaats Witheet is de pottenbakkerij van Fenna ter Haar. Zij maakt keramiek van Goudse klei. Na het behalen van haar diploma als keramist bij de Nederlandse Keramiek Opleiding, is ze op zoek gegaan naar lokale klei. En die heeft ze gevonden, in de Hollandsche IJssel. De pottenbakkerij is ook gevestigd aan deze rivier. Ze maakt gebruiksgoed en wandobjecten van deze klei.

◀ Bekers en schaal van Hollandsche IJsselklei. Foto: F. ter Haar.

met water. Vervolgens wordt deze weer gezeefd. Het is dus heel bewerkelijk voordat het gebruik van de klei op de draaischijf echt kan starten.

Uitgebaggerd

Deze klei van Witheet is opgegraven langs de Goudse Gouderaksedijk, bij het bouwbedrijf Domera, een bedrijf dat drijvende woningen maakt. Op deze locatie zat vroeger de scheepswerf Van Vlaardingen. Domera moest langs de wal de rivier uitdiepen. Voor de lokale klei die is vrijgekomen bij het uitbaggeren, is eerst een schoongrondverklaring aangevraagd.

Na wat testjes heb ik een vrachtwagen klei laten ophalen en de klei opgeslagen bij een collega-keramist, Tessa van der Putten, die ook graag met lokale klei wilde werken. Er ligt nu zo'n twintig kuub, dus we kunnen even vooruit. Dat moet ook, want een andere partij zou anders van samenstelling zijn doordat de klei door de locatie en het getij verandert.

Slibafzettingen

De Hollandsche IJssel is een getijderivier. Kleiwerkplaats Witheet zit naast een zelling: een ondiep stuk grond langs de rivier. Dit is een plek waar zich rivierklei in de vorm van slib afzet tussen het riet, doordat de waterstand met eb en vloed wisselt. Deze laaggelegen gronden vallen afwisselend droog bij eb, en overstromen bij vloed. Daardoor is de klei hier goed te verzamelen en bewaren.

De Hollandsche IJssel loopt van Gouda tot Krimpen aan den IJssel, en ligt in het natuurgebied het Groene Hart. Tot aan de Waaiersluis in Gouda staat de rivier onder invloed van het getij. Ten oosten van die sluis ligt de Gekanaliseerde Hollandsche IJssel.

In de 14^e eeuw werden langs de Hollandsche IJssel steenfabrieken opgericht. De zellingen werden gebruikt om voor deze steenfabrieken rivierklei te winnen. De klei werd tussen de rietkragen verzameld en bewaard.

Doordat het een laagwaardige klei is, die relatief laag werd gestookt, kon alleen de zogenaamde IJsselsteen (kleine, gele steen) worden gebakken. Door de komst van alternatieve bouw- en bestratingsmaterialen en een nieuwe bouwverordening, sloten de IJsselsteenfabrieken vanaf 1900. In de loop van de jaren zeventig werden ook andere steenfabrieken gesloten.

Archeologisch onderzoek

In 2022 is gevierd dat Gouda 750 jaar stadsrechten heeft. In dat kader heeft Witheet een speciaal project uitgevoerd met klei. In de Goudse binnenstad werd Huize Ter Gouwe gebouwd, binnen de singels en aan de Gouwe. Deze omgeving wordt ook Potterspoort of Bolwerk genoemd. Voordat de bouw kon beginnen, werd eerst archeologisch onderzoek uitgevoerd door ingenieurs- en adviesbureau Antea Group. Een deel van het perceel werd daarvoor in juli 2021 afgegraven. Een graafmachine schraapte de grond laag voor laag

weg. De archeologen vonden eerst resten van een pottenbakkerij. En later, op de bodem van de kuil, bijna drie meter diep, kwam de oude oever van de Gouwe tevoorschijn! Deze stamt uit ongeveer de 12e/13e eeuw. Ik heb één emmertje van deze klei verkregen om keramiek te maken voor het feestjaar *Gouda750* dankzij de hulp van archeoloog Marcel van Dasselaar. Ik heb daar een unieke tegel mee gemaakt. Zo ontstond met klei uit de Gouwe een tastbaar element als verbinding met de stad Gouda en haar geschiedenis.

Elke keramische tegel is door mij op ambachtelijke wijze gemaakt. De tegels zijn met de hand voorzien van een schematische oude plattegrond van de Goudse binnenstad (afb. 1 en 2). De vindplaats van de klei is met een gouden stipje gemarkeerd. De lange historische lijnen zijn nog steeds herkenbaar in Gouda.

Na 750 jaar lang verborgen te zijn geweest in de diepte, kreeg deze klei uit de oorspronkelijke oever van de Gouwe nu een nieuw leven als herdenkingstegel in gelimiteerde genummerde oplage van vijftig stuks.

GOUDasfalt

Werken met lokale klei is werken met de natuur. Rechtstreeks met de elementen: water, aarde/klei, lucht en vuur. Afb. 3. De klei komt uit de rivier die langs het atelier op GOUDasfalt stroomt. Het atelier en grondstof liggen er naast elkaar. GOUDasfalt is een broedplaats

▲ Afb. 3. Tegels van Hollandsche IJssel-klei gestookt op v.l.n.r. 980, 1060 en 1140 graden Celsius. Erboven een stuk ongebakken, gezeefde en gedroogde klei. Foto: F. ter Haar.

van creatieve ondernemers op het terrein van de voormalige asfaltfabriek. Dankzij veel vrijwilligers en duurzame kleinschalige bedrijven is samen met horeca en sportscholen een divers terrein ontstaan, waar iedereen welkom is. In het weekend vaart er een pontje, en dankzij informatiepanelen kun je tijdens een rondwandeling veel over het gebied lezen.

Kleiwerkplaats Witheet is een kleinschalige pottenbakkerij die vooral aardewerk van klei uit de Hollandsche IJssel maakt. De productie is 100% handgemaakt. De lokale klei geeft mooie tinten van terra tot donkerbruin. Met glazuren zijn verschillende kleuren te krijgen. Er worden ook resten klei benut en hergebruikt. Er is zowel op de draaischijf vervaardigd gebruiksgoed als tegels en vrij keramisch werk voor aan de muur of in de tuin. Kleiwerkplaats Witheet is gevestigd in Gouda aan de Gouderaksedijk 32.

Meer informatie via fenna@witheet.eu en op de website www.witheet.eu.